

DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-05>
УДК 394.46(091)(477.63-25)«189/191»

Сергій Сільванович

магістрант історії

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Просп. Гагаріна, 72, 49010, Дніпро, Україна

Email: detegulaga23@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5906-6333>

МІСЬКА ЮВІЛЕЙНА КУЛЬТУРА КАТЕРИНОСЛАВА КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ*

Стаття присвячена вивченню ювілейної культури Катеринослава наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. Ювілейну культуру в цьому дослідженні визначаємо як сукупність форм і норм святкування ювілею, якими послуговується суспільство для вироблення символічного впорядкованого образу минулого в рамках певного ідеологічного дискурсу. Головними критеріями для відбору

Як цитувати: Сільванович, С. Міська ювілейна культура Катеринослава кінця ХІХ — початку ХХ століть. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія»*, вип. 65, 2024, с. 108–132. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-05>

How to cite: Silvanovych, S. Urban Anniversary Culture in Katerynoslav, Late 19th and Early 20th Centuries. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: History*, no. 65, 2024, pp. 108–132. DOI: <https://www.doi.org/10.26565/2220-7929-2024-65-05> (In Ukrainian)

© Сільванович С., 2024

 This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

* Стаття підготовлена в рамках участі автора в освітній ініціативі Invisible University for Ukraine (2023), ініційованій та підтримуваній Центральноєвропейським університетом (Відень, Австрія). Автор висловлює подяку координаторам курсу «Публічна історія» Богдану Шумиловичу та Вікторії Середі, студентським менторам Ользі Стасюк, Роману Тимошевському і Анастасії Фельчер за цінні поради в процесі написання тексту та Німецькій службі академічних обмінів (DAAD) за фінансову підтримку дослідження.

аналізованих ювілеїв є їхня публічність та звернення до колективної пам'яті міської групи. Увагу зосереджено на муніципальному (100-ліття Катеринослава), персональному (100-ліття з дня смерті О. Пушкіна, 100-ліття з дня смерті Т. Шевченка) та історичному (100-річчя «Вітчизняної війни 1812 р.» та 300-ліття Дому Романових) ювілеях. Структура роботи передбачає розгляд ювілею на перехресті міської дозвілєвої (ювілей як свято) та історичної культури (ювілей як комеморація). Фокус дослідження складається з виявлення: публічних акторів, які стояли за його організацією; реакції та складу аудиторії; типового та відмінного в програмі святкування. Мета дослідження: на основі аналізу обраних моделей публічного ювілею простежити зміну функцій, які він виконував у міському середовищі Катеринослава. У ході дослідження показано, що незалежно від типу публічний ювілей був потужним чинником горизонтальної (комітети, товариства) та вертикальної (глядачі, учасники) групової взаємодії в місті з динамічною етноконфесійною структурою населення. Водночас ювілей ставав каталізатором для реалізації потреб та цінностей суспільства, що його організовує. У міському середовищі Катеринослава кінця XIX ст. сценарій ювілею в уявленнях організаторів разом із комеморативною передбачав функцію культурної та моральної просвіти. Саме тому урочистості супроводжувалися відкриттям бібліотек, шкіл, літературних товариств та будинків для бідних. Натомість на початку XX ст. ювілей перетворювався на інструмент культурного націоналізму, що мав стимулювати почуття патріотизму та лояльності до національних цінностей. Універсальним для ювілейної культури протягом досліджуваного періоду було прагнення до розширення простору святкування, незалежно від соціорелігійних кордонів. Наслідком цього прагнення став, зокрема, підвищений попит на популярне історичне знання в містян та освіченої публіки.

Ключові слова: історія України, кінець XIX — початок XX ст., Катеринослав, публічна сфера, міська історія, історична культура, ювілей.

Вступ

В українській історіографії міська історія переживає істотні зміни підходів та методів щодо об'єкта дослідження. Якщо в радянській історіографії модерне місто розглядали переважно крізь призму соціально-економічної історії (Shandra 2019; Chornuj 2021), то сучасні міські студії тісно пов'язані з «культурним поворотом» в гуманітарних дисциплінах. Відповідно до антропологічного розуміння культури місто можна вивчати як певну соціокультурну одиницю, генератор та носій культурної традиції, що має свою логіку розвитку,

яка не завжди може збігатися з загальноісторичними процесами (Mazanyk 2013, 223–327).

У контексті міської культурної історії можливе переосмислення таких категорій, як простір, образ, символ. Разом з «культурним» вартій уваги і «просторовий поворот», у рамках якого деконструюється поняття «простір», внаслідок чого простір сприймається не як даність, а як продукт соціального конструювання, що може впливати на (ре) продукцію групових практик (Lurienko 2020, 98).

Частиною культурної історії міст, на яку відносно нещодавно звернули увагу дослідники, є міські ювілеї, себто практики масових публічних святкувань з нагоди річниць суспільно значущої події або явища. В історіографії, присвяченій європейській ювілейній культурі, XIX ст. позначене як «сторіччя річниць» (Otte 2018, 3–2; Dabrowski 2004, 2–5), а процес тотальної інструменталізації ювілеїв владою — «ювілеєманією» (Сimbaev 2005, 98–99). Однак, попри намагання підкреслити в такий спосіб значущість останніх у суспільстві, теоретичні дискусії щодо природи та моделей організації публічних ювілеїв себе не вичерпали (Münch 2005).

Почасти це пов'язано зі складною еволюцією ювілею як визначеної проміжком часу практики святкування¹. За твердженням В. Мюллера, загальна одиниця виміру ювілеїв була визначена в період раннього Нового часу католицькою церквою, яка сформувала уявлення про ювілейний цикл, що має ділитись на число 25. В ранньомодерну епоху подібний ритм святкування річниць був перейнятий іншими церковними (протестантизм) та секулярними інституціями (університети, міста), однак сама модель святкування була істотно змінена. Інсценована у практиці ювілею історична пам'ять відтоді мала забезпечувати упевненість спільнот у своєму існуванні,

¹ Саме слово «ювілей» походить від давньоєврейського «йовель», тобто «ріг барана». Сурмити в ріг означало початок святкування дня прощення кожні 50 років. Пізніше святкове значення «jubilee» стало синонімічним до «jubilation» (радість, свято). В XIV ст. практика ювілею стала частиною культури паломництва до священних місць у католицькій церкві кожні 100, а з 1470 р. — кожні 25 років (Ricciardelli 2000, 4–5).

актуалізувати значення та стверджувати ідею їхнього майбутнього (Kollmann 2014).

У XIX ст. ювілейна практика вкотре зазнала змін. «Довге дев'ятнадцяте століття» стало «століттям комеморації», в якому провідну роль відводили винайденню національних ритуалів і традицій. У структурі національного дискурсу ювілей ставали одним з механізмів творення уявлених національних спільнот. У ході річниць відбувалась (ре)інтерпретація історичної інформації для широкої аудиторії та формувалась спільна для різних соціальних груп історична пам'ять. У широкому розумінні ювілей став інтегративною практикою в системі різних ідеологій, оскільки останні в світлі все більшої секулярності потребували історичної легітимації та фізичного контакту з публікою (Otte 2018, 2–3). Завданням кожної річниць стає включення якомога більшої кількості учасників та глядачів. Як зазначає П. Дабровські, відбувається трансформація від віддалених і недоступних подій до публічно визнаних ознак імперії (Dabrowski 2004, 4).

Водночас не варто переоцінювати роль націоналізму та ширше — політичної кон'юнктури — як домінуючих в утвердженні європейської ювілейної культури. М. Довік, деконструюючи річниць визначних європейських письменників, показав, що ювілей як форма культового шанування має релігійні та інтернаціональні витоки (Dović 2015). На прикладі шанування італійця Ф. Петрарки, Г. Гендрікс своєю чергою зазначив можливість співіснування одразу кількох вимірів: національного і глобального (Hendrix 2014).

Слід відзначити, що в українській історіографії проблема ювілею в контексті міської дозвілєвої культури залишається без належної уваги дослідників². У центрі уваги істориків знаходяться переважно ідеологічні аспекти муніципальних ювілеїв, а саме їх роль в утвердженні домінуючих версій минулого (Isaievych 2007; Khrystan 2016). Поодиноким прикладом застосування концепції ювілею як свята

² Варто додати, що теоретико-методологічна невизначеність та партикулярність загалом характерні для досліджень ювілею як соціокультурного феномена в сучасній українській історіографії (Silvanovych 2023a).

в міському просторі є лише стаття Д. Чорного, в якій автор розглядає комплекс урочистостей з нагоди сторіччя війни 1812 р. в містах Лівобережжя (Chornuj 2013).

Метою цього дослідження є вивчення ювілейної культури одного з найбільших міст Півдня України — Катеринослава, який у другій половині XIX — на початку XX ст. перебував у фазі швидкої соціально-економічної модернізації та пошуках власного культурного обличчя (Portnova 2008, 66–67; Silvanovych 2021, 326–327). Під ювілейною культурою розуміємо сукупність форм і норм святкування ювілею, якими послуговується суспільство для вироблення символічного впорядкованого образу минулого в рамках певного ідеологічного дискурсу.

Враховуючи різноманіття типологій ювілеїв у сучасній історіографії (Evtushenko 2012), у цій роботі головними критеріями для відбору є їхня публічність та звернення до колективної пам'яті групи. Увагу зосереджено на муніципальному (100-ліття Катеринослава), персональному (100-ліття з дня народження О. Пушкіна, 100-ліття з дня народження Т. Шевченка) та історичному (100-річчя «Вітчизняної війни 1812 р.» та 300-ліття Дому Романових) ювілеях.

Ключовим для дослідження є погляд на ювілей як на феномен, що перебуває на перехресті міської дозвіллевої (ювілей як свято)³ та історичної культури (ювілей як комеморація). Алгоритм дослідження складається з виявлення: публічних акторів, які стояли за його організацією; реакції та складу аудиторії; типового та відмінного в програмі святкування. Мета дослідження — простежити зміну функцій, які виконував ювілей у міському середовищі Катеринослава.

Муніципальний ювілей

Одним з перших масових публічних ювілеїв у Катеринославі стало його сторіччя від заснування, яке святкували впродовж 8–10 травня

³ Важливо, що сама концепція свята внаслідок формування модерного типу суспільства переживає в XIX ст. значні зміни. Дозвіллева культурна поступово секуляризується, і на передній план висувається розважальна функція свята (Vereitenova 2015).

1887 р. Варто зазначити, що практику святкування муніципального ювілею в Російській імперії на кінець 80-х рр. XIX ст. не можна назвати типовою для провінційного міста, це радше була прерогатива столичних центрів. Перше століття Санкт-Петербурга в 1803 р., за визначенням К. Цимбаєва, розпочало традицію святкування історичного ювілею в імперії як такого (Сimbaev 2012, 475–477). У 1847 р. відсвяткувала 700-річчя друга столиця імперії — Москва.

У наявних роботах, присвячених міському ювілею 1887 р., відзначено дві характерні особливості, які супроводжували святкування: попит на популярне історичне знання (Leonova 2011) та ідеологічну заангажованість святкування (Kocherhin 2009). Обидва спостереження цілком слушні, але потребують контекстуалізації.

Для муніципального ювілею, на відміну від персонального, точка початку ще має бути винайдена. Рання історія Катеринослава залишається полем для дискусій місцевих істориків. Залежно від власних поглядів на те, що можна вважати початком (фізичне чи метафізичне місто) та прийняті критерії тяглості між різними типами поселення, дослідники висувають різні моделі урбаногенезу (Chernov 2010). Сьогодні офіційною є дата 1776 р., яка набула легітимності в ході святкування 200-ліття міста у 1976 р.⁴ Однак перше століття місто святкувало 9 травня 1887 р., відсилаючи до закладення першої цеглини Преображенського собору Катериною II. Традиція сприймати цю дату як початкову в історії міста виникла задовго до ювілею і була наявна в публічному (Silvanovych 2021, 326–327) та історіографічному просторах (Zhurba 2019).

Секретар міської думи М. Владіміров у своїй історії міста стверджував, що програма ювілею розроблялась міською канцелярією ще 1885 р. Восени співробітники канцелярії закінчили ревізію міського архіву і з цієї нагоди рекомендували думі відсвяткувати 100-ліття міського самоуправління. Пропозиція архівістів спочатку була відхилена. Однак наприкінці року відбулись перевибори, і новий

⁴ Про ідеологічні мотиви пролонгування історії міста (Portnov, Portnova 2014).

склад думи у травні 1886 р. програму схвалив (Vladimirov 1887, 1). Відповідальним за організацію ювілейного комітету та проведення святкувань було обрано нового міського голову, дворянина Івана Яковлева.

Своєрідним продуктом взаємодії влади та містян виглядала унікальна практика видання газети «Екатеринославский юбилейный листок» [далі — Листок] у період з 1 квітня по 1 червня 1887 р. Головним редактором газети був уже згадуваний І. Яковлев, а основними дописувачами — члени міської управи та місцева інтелігенція (Leonova 2011, 197–198).

З першого номера газета планувалась як майданчик, що мав би: «Додати хоча б крихту до усвідомлення спільності потреб міського життя для всього населення Катеринослава, дати кожному мешканцю можливість відчутти себе хоч на один день в сто років складовою одиницею п'ятдесятитисячного тіла...»⁵ (Ekaterinoslav, 9-go aprelya, 2). Можна вважати, що Листок став спробою публічного перегляду минулого, помилки якого мали б послужити застереженням та вказівкою на майбутнє.

Саме на сторінках газети була опублікована детальна програма святкування, надавались практичні поради мешканцям, де та за яку ціну можна придбати святковий інвентар. Крім того, газета стала місцем діалогу між організаторами та аудиторією. Наприклад, у регулярній рубриці «Питання» редакційна колегія напряму питала читачів про історію окремих закладів, місць та людей.

Сценарій святкування сторіччя особливо не відрізнявся від канону, якій склався в Російській імперії на кінець XIX ст. Він включав церковну літургію в усіх храмах міста з 8 по 10 травня, хресну ходу, урочисте засідання органів міського самоврядування, «гуляння для народу», вечірній феєрверк, ілюмінацію будинків та платні вуличні спектаклі (Programma prazdnovaniya, 102). Проте, на відміну від інших типів ювілею, фестивального компонента тут була якщо не домінантною, то пропорційною комеморативній. Окремо

⁵ Тут і далі, якщо не вказано інше, переклади з російської належать авторіві статті.

розроблена розважальна програма включала різноманітні вуличні ігри та конкурси: «... лазіння по жердині 5 саж. заввишки, бігання дітей, підлітків та дорослих обох статей, носіння яєць на лопатці, піднімання важкостей до 25 пудів, кидання півпудової гирі на дистанцію, ламання підков, мотузки з яблуками (для дітей)» (Хроніка, по. 13).

Попри відсутність у сценарії характерного для європейських міських ювілеїв історичного видовища, за визначенням Ульріха Россо (Kollmann 2014, 23), функцію зв'язку з минулим виконував символічний міський простір. Ювілей відбувався в оточенні монументів золотої епохи Катерининського періоду — релікти ідеального, «запланованого» міста. Простір охоплював трикутник архітектурних «місць пам'яті», таких як Преображенський собор, палац князя Потьомкіна та пам'ятник Катерині II, яка вважалась «винуватицею урочистостей» (Novickij 1887, 217). Пам'ятник Катерині виконував функцію її ритуальної присутності й водночас був носієм культурної пам'яті про «славний період» міста, темпоральним комунікатором між уявним минулим та перспективним майбутнім.

Використання наявного простору відбувалось не тільки задля ювілейного дійства, але й для продукування нових символічних форм та місць. Можна припустити, що ювілей був артикульованою формою культурного міфу про цивілізаторську роль Катерини II в краї, плодом якої став Катеринослав. Рецепція просвітницької доктрини кінця XVIII ст. знайшла своє втілення в головній ініціативі святкувань — заснуванні міської публічної бібліотеки. Усі кошти від продажу «Листка» мали бути спрямовані на цю ініціативу.

Як і сам ювілей, ідея бібліотеки була мультисимволічною⁶. В рамках класичної просвітницької парадигми «бібліотека буде незламним вузлом розумово-моральних інтересів всього населення» (Ekaterinoslav, 9-go may, 131). Вона також задумувалась як історична ремінісценція до нереалізованої ідеї побудувати в місті університет

⁶ Окрім святкування сторіччя міста, на травень 1887 р. припало 50-ліття смерті О. Пушкіна, який був героєм ранньої історії Катеринослава, а одноденний перепис населення (який так і не відбувся) мав бути присвячений 102-річчю Жалуваної грамоти містам.

наприкінці XVIII ст. Враховуючи бажання учасників вловити та зафіксувати дух попередньої епохи, бібліотеку слідом за А. Ассман можна розглядати і як архів, і як інститут накопичування знання та контролю пам'яті (Assmann 2012, 360).

Водночас з нагоди ювілею в місті починають будувати благодійну їдальню для бідних та урочисто вводять в експлуатацію Брянський завод — одне з перших великих металургійних підприємств міста (Hajduk 2022). Це не означає, що завод не побудували б за інших обставин, проте його відкриття не суперечило загальній логіці святкування, наротив якої спирався на відновлення втраченого потенціалу, що закладався для міста від самого початку.

Отже, муніципальний ювілей став першим масштабним публічним святкуванням 50-тисячного міста і своєрідною спробою фіксації міської історичної пам'яті. Попри деякі нарікання з боку редакції «Листка» щодо пасивності частини місцевого дворянства та інтелігенції, участь у святкуванні взяли десятки тисяч містян та селян. На думку організаторів, ювілей став свіжим ковтком повітря в повсякденному житті містян і відкривав нові горизонти для публічних ініціатив на найближчі 5–10 років (Хроніка, no. 15, 238).

Персональний ювілей

Нового звучання в європейській культурі XIX ст. набувають персональні ювілеї. У період бурхливого творення національних ідентичностей біографії письменників стають зручним інструментом для емоційно підкріпленої мобілізації аудиторії (Dović 2015, 27). Організовані з нагоди круглої дати урочистості часто ставали святами-маніфестаціями під національними лозунгами. У кейсі Катеринослава репрезентативними можна вважати моделі посмертних ювілеїв, присвячених пам'яті О. Пушкіна (1899) й Т. Шевченка (1914).

Модель святкування 100-ліття від дня народження російського письменника Олександра Пушкіна за спостереженням К. Цимбаєва започаткувала серію державних ювілеїв у Російській імперії (Сімбаєв 2005, 99). Головним ініціатором їх проведення виступали органи центральної влади. В Катеринославі головним організатором

програми став директор народних училищ К. Колабановський (Ekaterinoslavskaya zhizn', no. 2, 52). У лютому про участь в організації святкування також заявила Катеринославська комісія з народних читань (Ekaterinoslavskaya zhizn', no. 7, 201–202).

Церемоніальна програма 26 травня складалась з церковної служби, урочистої промови вчителя історії А. Бублєєва в Дворянському домі та літературно-вокального виступу для учнів. Основною формою розважальних практик для публіки були традиційні спектаклі, співи за участі оркестру в міському саду та вечірні народні гуляння з показом туманних картинок (Ekaterinoslavskaya zhizn', no. 20, 626). Проте схоже, що основною цільовою аудиторією святкувань були учні початкових та середніх навчальних закладів.

Використання адміністративного ресурсу у вигляді співробітників шкіл перетворювало ювілей на спосіб патріотичного виховання. Учні залучали до участі в святкових парадах, церковних процесіях, їм безкоштовно роздавали куплені за міський кошт біографії та твори поета⁷, які могли розіграватись ними ж на літературних ранках. Подібні практики стали використовувати регулярно з нагоди ювілеїв пам'яті М. Гоголя (1902 і 1909), В. Жуковського (1902), О. Кольцова (1909), про що свідчать історичні нариси самих навчальних закладів (Rozhdestvenskij 1911, 54–58; Lokot' 1908, 285–288).

Оскільки роль головних організаторів ювілею виконували вчителі та місцева інтелігенція, вшанування пам'яті Пушкіна перетворилось на «свято російської просвіти». Місцева рецепція образу Пушкіна відбувалась через дискурс народництва, з його посиленою увагою до просвіти та виховання соціальних низів. У ювілейній статті «Народно-гуманні начала поезії Пушкіна» місцевий журналіст М. Биков проводить цікаве ранжування поетів на національних і народних. До національних він зараховує Пушкіна на підставі потужного етичного значення його поезії, яка виховує мораль

⁷ Варто зауважити, що 100-річний ювілей Пушкіна став нагодою для масового розповсюдження «офіційних» біографій поета, наклад яких обчислювався мільйонами примірників (Feltcher 2012).

та почуття гуманізму незалежно від станової належності аудиторії. На думку Бикова: «Не націоналістичні мотиви зробили його національним поетом, а його гуманізм» (Вуков 1899).

Подібно до ювілею 1887 р., сторіччя Пушкіна стало приводом для зведення ще однієї публічної бібліотеки і третього міського училища на честь поета. Більш елітарна ініціатива полягала у створенні «Пушкінського товариства поціновувачів витончених мистецтв, наук та літератури». За проектом було заплановано, що суспільство мало згуртувати нечисленні літературні сили в місті та відвернути увагу «освіченої публіки» від азартних ігор, театру та музики (Ekaterinoslavskaya zhizn'. Pushkinskij prazdnik, 653–654). Однак, попри всю пафосність маніфестованих цілей та задач товариства, відомості про його подальше функціонування губляться майже одразу після ювілейних подій.

У перспективі ювілей започаткував практику майже щорічного шанування пам'яті поета у форматі пушкінських вечорів. Від 1901 р. їх організацією опікується новостворене Катеринославське наукове товариство, яке стало потужним актором комеморації серед освічених містян. Того ж року було зведено стаціонарний пам'ятник Пушкіну, гроші на який почали збирати ще під час ювілейних святкувань 1899 р.⁸.

На відміну від століття Пушкіна, століття з дня народження Т. Шевченка було ініційоване «знизу». Головним ініціатором святкування виступила Рада Катеринославської «Просвіти» наприкінці 1913 р., яка отримала дозвіл від губернатора на формування Шевченківського ювілейного комітету. Дозвіл на участь отримали всі зацікавлені, тому комітет розіслав декілька сотень запрошень приватним особам та інституціям (Novickij 1914).

Важливо зазначити, що напередодні роковин 1914 р. питання шанування пам'яті Шевченка отримало різке політичне звучання. Міністр внутрішніх справ М. Маклаков видав циркуляр, за яким будь-які святкування з нагоди річниці було заборонено. І хоча документ

⁸ Під час ювілейних святкувань використовували два мобільні бюсти поета.

не мав жодних правових підстав, у більшості міст імперії святкові заходи скасували. Проте в Катеринославі, попри неоднозначне ставлення ідеологічних груп різного спектру (українофілів, лібералів, монархістів) до поета (Silvanovych 2023b, 85–88), свято не тільки відбулось, а й отримало фінансову підтримку від міської думи. Відповідне звернення до органів влади підписали 747 мешканців, у ньому підкреслено культурний обов'язок міста перед геніальним українським поетом (*Zvidomlennia pro diial'nist'*, 4).

Головними завданнями ювілейного комітету були вироблення програми святкувань та координація всіх зацікавлених сторін. У підсумку передбачалось провести 25 лютого урочисте засідання в залі престижного Англійського клубу та одправити панахиду по Шевченку ввечері 26 лютого. Офіційна частина вечора складалась з урочистих промов учасників Ювілейного комітету та публічного зачитування вітальних телеграм. Концертна частина передбачала декламації творів Шевченка, хорові співи та безкоштовне поширення його популярних біографій (*Zvidomlennia pro diial'nist'*, 4). За усталеним ритуалом на сцені стояв обкладений квітами бюст поета, який імітував символічну присутність ювілянта.

Модель століття Шевченка була характерна для ювілеїв українських культурних діячів початку ХХ ст. і демонструвала перевагу комеморативної компоненти над святковою. Про це свідчить відсутність у публічній частині типових розважальних елементів (танців, ігор та алкогольних напоїв), оскільки частина відвідувачів сприймала це як неповагу до пам'яті про ювіляра (Doroshenko 2007, 57). Замість звичайних розваг влаштовувались традиційні Шевченкові вечори від «Просвіти» та Наукового товариства. Таке культурне розуміння святкування як шанування стало продуктом національного дискурсу, в рамках якого Шевченку відводилась роль пророка та «батька української нації».

Як і у випадку пушкінських святкувань, ювілей 1914 р. планували як привід для «просвітництва» народу. Серед списку розроблених ініціатив, які Комітет подав до міської думи, були вже знайомі форми. Наприклад, прохання відкрити народну бібліотеку з українськими

книжками, дозволити збирання коштів на пам'ятник Шевченку, поширити його портрети та примірники «Кобзаря» в міських закладах освіти (*Zvidomlennia pro diial'nist'*, 6). Усі вони не були реалізовані.

Історичний ювілей

Святкування визначних історичних річниць протягом 1909–1913 рр. у Російській імперії набуло безпрецедентного масштабу. Звертаючись до знакових мілітарних та династичних подій, влада усіма доступними засобами використовувала функцію темпоральної інтеграції ювілею (*Dabrowski* 2004, 214). Остання передбачала вироблення дискурсу зв'язку часів та конструювання образу минулого, що відповідало сучасній ідеологічній адженді. Як відзначив Р. Вортман, цей порядок денний був пов'язаний з глобальним процесом переоцінки національного минулого та його витоків. Епоха царювання Петра I, яку до цього вважали ключовою в історії становлення Російської держави, виявилась поза ідеєю «народної держави». Новий її праобраз був знайдений у подіях російської історії початку XVII ст. (*Uortman* 2014, 591).

Пошуки витоків національної самосвідомості знаходили місце в резервуарах пам'яті про визначні історичні події. У передмові до спогадів учасника «Вітчизняної війни 1812 р.» Катеринославський маршалок князь М. Урусов проявом цієї свідомості називає консолідацію всіх станів довкола царя перед обличчям ворога (*Krupyanskij* 1912, III). Вектор героїчних подій минулого був спрямований у майбутнє. У зв'язку з цим в публічній площині активно обговорювалась формула «відродження» втраченої величі після програшу в російсько-японській війні (*Savenko* 1912).

К. Цимбаєв та низка інших дослідників називають такі історичні ювілеї «імперськими» на тій підставі, що головним їх ініціатором виступала центральна влада. Їхня особливість полягала в організованій програмі святкування не тільки в межах пам'ятних місць та столиці, але й в усіх великих містах імперії. Не став винятком і Катеринослав, де за схожим сценарієм з різницею в рік відбулись святкування сторіччя «Вітчизняної війни 1812 р.» (1912 р.) та трьохсотліття Дому Романових (1913 р.).

На основі наявних джерел складно встановити точний склад ювілейних комісій. За аналогією з Харківським кейсом можна припустити, що в обох випадках її головою був губернатор, а більшість членів становили співробітники державних та муніципальних закладів. Не виключалась можливість співробітництва з зацікавленими в участі громадськими організаціями та приватними особами (Chornuj 2013). Проте важливо, що вироблена комісією програма не поширювалась в обов'язковому порядку на всі суб'єкти міста. Наприклад, такі великі промислові структури, як заводи та залізниця, мали організаційну автономію. Показовим прикладом партикулярної ініціативи стала ідея керівництва Брянського заводу за власний кошт звести помпезну церкву з нагоди 300-ліття Дому Романових (Kul'bach 2021).

Враховуючи типовість сценаріїв офіційної частини святкування цих двох ювілеїв, основний фокус уваги в дослідженні зосереджено на річниці Бородинської битви 25–27 червня, яка детальніше зафіксована на сторінках преси. Перший день програми передбачав церковну службу в храмах міста та вечірню ілюмінацію будинків. Основні церемоніальні та святкові заходи припадали на другий день, частина з яких дублювалась в останній день свята (Stoletie Otechestvennoj vojny).

Урочистості 26 червня починались з церковної служби та хорових співів у Кафедральному соборі, біля якого заздалегідь було встановлено тимчасовий бюст Олександра I та портрет Миколи II. Окрім вищого адміністративного керівництва, у церемоніальній частині взяли участь військові та учні. Після молитов війська пройшлись маршем довкола бюста, за ними слідували учні з квітами. Паралельно в міських училищах та публічних приміщеннях відбувались читання популярних історичних лекцій для народу з безкоштовним роздаванням брошур (Yubilejnye torzhestva).

З погляду дозвіллевої культури ювілей акумулював широкий спектр розважальних послуг. Як і раніше, найбільш уживаними були такі розважальні акції, як ілюмінація, феєрверк, ходи з прапорами, вуличні спектаклі з використанням оркестру. Значним попитом у ході святкування користувались вуличні кінематографи, які показували

фільми на історичну тематику⁹. За спостереженням Д. Чорного на прикладі Харкова, на момент ювілею спеціально змінювали структуру кінопоказу, зокрема вирізали комедійні вставки, а попит аудиторії дозволяв власникам протягом тижнів не змінювати репертуар, попри підвищені ціни на квитки (Chornuj 2013, 50).

Разом з використанням кінематографу як нової медії відбувалось збільшення обсягу друкованих матеріалів на історичну тематику. Наприклад, керівництво лише Брянського заводу з нагоди трьохсотлітнього ювілею придбало для робочих та учнів близько 8 000 тис. брошур «Трехсотлетие дома Романових. 1613–1913» (Prazdnovanie 300-letiya). Її автор, відставний підполковник О. Авчинников, за останні кілька років опублікував серію подібних брошур під збірною назвою «Ювілейне народне видання», зокрема з нагоди «Вітчизняної війни 1812 р.». Кейс Авчиннікова демонструє зворотній бік масовізації історичного знання, дієвими акторами все частіше стають аматори, а не професійні історики.

Перетворення ювілею на «офіційне» свято мало і суто популістичний вимір. У ході ювілею 1912 р. в Катеринославі, як і раніше, активно працювали міські благодійні товариства, які сумарно роздали близько 1 800 обідів для бідняків (Stoletie Otechestvennoj vojny). Однак у справі благодійності тепер включались органи місцевої влади, які в такий спосіб значно розширювали коло пасивних співучасників. З нагоди ювілеїв міська дума мала додатково асигнувати по 10 копійок на людину для покращення харчування у в'язницях, дитячих будинках, притулках та психлікарнях (K yubilejnym torzhestvam, 3). Учням середньої та молодшої школи, окрім безкоштовних квитків на спектаклі та концерти, також придбали пакети з солодощами (K yubileyu Doma Romanovux, 4). І врешті-решт, ювілейні дні для багатьох адміністративних закладів були просто оголошені вихідними або скороченими.

Висновки

Отже, можна стверджувати, що сценарій публічного ювілею протягом досліджуваного періоду складався з універсальних елементів, співвідношення між якими варіювалась залежно

⁹ Однією з найпопулярніших кінострічок була «1812 год. Отечественная война».

від типу ювілею та участі в його організації влади. До таких варто віднести церковний (панахида), церемоніальний, розважальний та просвітницький складники. У цьому розумінні під час персонологічних ювілеїв розважальна компонента з етичних причин була свідомо обмежена (зазвичай сценічною та концертною практиками), оскільки святкування мало характер культового шанування. З другого боку, ступінь владної легітимації визначала тривалість (один / три дні) та просторові межі святкування (доступ до парків, площ, публічних приміщень).

Публічний ювілей був потужним приводом для горизонтальної (комітети, товариства) та вертикальної (глядачі, учасники) групової взаємодії. Як і ритуал, він виконував регулятивну функцію, у ході якої продукувались стійкі символи та колективні уявлення про спільне минуле. Накладання уявного на матеріальний простір проявлялось як через використання вже наявних «місць пам'яті» (архітектурний ансамбль епохи Катерини II), так і продукування нових (тимчасові та постійні монументи, «ювілейні будівлі»).

Водночас ювілей ставав каталізатором для реалізації потреб та цінностей суспільства, що його організовує, а функційні властивості будівель значною мірою відображали панівний дискурс, що стояв за ідейним наповненням ювілею. У міському середовищі Катеринослава кінця XIX ст. публічний ювілей в уявленнях організаторів поряд з комеморативною, мав виконувати функцію культурної та моральної просвіти. Саме тому урочистості супроводжувались відкриттям бібліотек, шкіл, літературних товариств та будинків для бідних.

Натомість на початку XX ст. ювілей перетворювався на інструмент культурного націоналізму¹⁰, що мав стимулювати почуття патріотизму¹¹ та лояльності до національних цінностей —

¹⁰ Відповідно до тривимірної концепції націоналізму Крега Калгуна (націоналізм як дискурс, як політичний проєкт і як спосіб оцінки), ювілеї можна розглядати як простір для вироблення риторики та культурних символів, які б дозволяли спільнотам мислити і виражати свої цілі з погляду ідеї нації та національної ідентичності (Calhoun 2006, 32–33).

¹¹ Міністр народної освіти Л. Кассо в 1911 р. з нагоди 50-ліття Селянської реформи видав циркуляр, у якому головним завданням учителів передбачалось викликати саме патріотичне почуття в учнів (Л. А. Kasso ..., 2).

чи то йшлося про український національний проєкт, чи про формування стійкої імперської ідентичності. У цьому розумінні симптоматично, що з нагоди 300-ліття Дому Романових ідея «бібліотеки» кінця XIX ст. метафорично трансформувалась в ідею «церкви» на початку XX ст.

Універсальним для ювілейної культури протягом досліджуваного періоду було прагнення до розширення простору святкування, незалежно від соціальних та конфесійних кордонів міського простору. Наслідками цього прагнення став, зокрема й підвищений попит на популярне історичне знання в різних групах містян та освіченої публіки.

Список джерел та літератури / References

Assmann, A. *Prostory spohady. Formy ta transformatsii kulturnoi pam'ati*. Per. z nim. Kyiv, 2012. (In Ukrainian)

Ассман, А. *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*. Пер. з нім. Київ, 2012.

Bykov, N. Narodno-gumannye nachala poe'zii Pushkina. *Dneprovskaya molva*, no. 20, 26 maya 1899, s. 611–619. (In Russian)

Быков, Н. Народные начала поэзии Пушкина. *Днепровская молва*, № 20, 26 мая 1899, с. 611–619.

Calhoun, K. *Nacionalizm*. Per. s angl. Moskva, 2006. (In Russian)

Калхун, К. *Национализм*. Пер. с англ. Москва, 2006.

Chernov, E. Eshhe raz o nachale vremeni URBIS (datirovka Goroda kak problema istoricheskoy urbanistiki). V.: O. Zhurba (red.), *Dnipropetrovsk'kyj istoryko-arkheohrafichnyj zbirnyk [Dnipropetrovsk Historical and Archaeological Collection]*, vyp. 4. Dnipropetrovsk, 2010, s. 72–85. (In Russian)

Чернов, Е. Еще раз о начале времени URBIS (датировка Города как проблема исторической урбанистики). В: О. Журба (ред.), *Дніпропетровський історико-археографічний збірник*, вип. 4. Дніпропетровськ, 2010, с. 72–85.

Cimbaev, K. Fenomen yubileemani v rossijskoj obshhestvennoj zhizni konca XIX – nachala XX vv. *Voprosy istorii [Questions of History]*, no. 11, 2005, s. 98–108. (In Russian)

Цимбаев, К. Феномен юбилеямани в российской общественной жизни конца XIX – начала XX вв. *Вопросы истории*, № 11, 2005, с. 98–108.

Cimbaev, K. Rekonstrukciya proshlogo i konstruirovaniye budushhego v Rossii XIX veka: opyt ispol'zovaniya istoricheskix yubileev v politicheskix celyax. V: A. Dmitriev (red.), *Istoricheskaya kul'tura imperatorskoj Rossii: formirovaniye predstavlenij o proshlom*. Moskva, 2012, s. 475–488. (In Russian)

Цимбаев, К. Реконструкция прошлого и конструирование будущего в России XIX века: опыт использования исторических юбилеев в политических целях. В: А. Дмитриев (ред.), *Историческая культура императорской России: формирование представлений о прошлом*. Москва, 2012, с. 475–488.

Chornyj, D. 100-richchia Vitchyznianoj vijny 1812 roku: zahal'nonarodne sviato chy propahandys'ka kampaniia (osoblyvosti urochystostej po mistam Livoberezhnoi Ukrainy). *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosof's'ki nauky»* [V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin 'History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences'], вур. 17, 2013, с. 46–53. (In Ukrainian)

Чорний, Д. 100-річчя Вітчизняної війни 1812 року: загальнонародне свято чи пропагандиська кампанія (особливості урочистостей по містах Лівобережної України). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки»*, вип. 17, 2013, с. 46–53.

Chornyj, D. Chy mozhlivi novi pidkhody do vyvchenni istorii mist Ukrainy, abo Kharkiv iak dzerkalo urbanistychnykh studij. V: V. Kravchenko, S. Posokhov (red.), *U poshukakh oblychchia mista: Praktyku samoreprezentatsii mist Ukrainy v industrial'nu ta postindustrial'nu dobu*. Kharkiv, 2021, s. 86–91. (In Ukrainian)

Чорний, Д. Чи можливі нові підходи до вивчення історії міст України, або Харків як дзеркало урбаністичних студій. В: В. Кравченко, С. Посохов (ред.). *У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу*. Харків, 2021, с. 86–91.

Dabrowski, P. *Commemorations and the Shaping of Modern Poland*. Bloomington, 2004.

Doroshenko, D. *Moi spomynu pro davnie mynule (1901–1914)*. Kyiv, 2007. (In Ukrainian)
Дорошенко, Д. *Мої спомини про давнє минуле (1901–1914)*. Київ, 2007.

Dović, M. Venerating Poets and Writers in Europe. From Hero Cults to Nineteenth-Century Nationalist Commemoration. *Studies on National Movements*, no. 3, 2015, pp. 1–32.

Ekaterinoslav, 9-go aprelya. *Ekaterinoslavskij yubilejnyj listok*, no. 1, 9 aprelya 1887, s. 2–3. (In Russian)

Екатеринослав, 9-го апреля. *Екатеринославский юбилейный листок*, № 1, 9 апреля 1887, с. 2–3.

Ekaterinoslav, 9-go maya. *Ekaterinoslavskij yubilejnyj listok*, no. 15, 9 maya 1887, s. 130–131. (In Russian)

Екатеринослав, 9-го мая. *Екатеринославский юбилейный листок*. № 15, 9 мая 1887, с. 130–131.

Ekaterinoslavskaya zhizn' (xronika za nedelyu). *Dneprovskaya molva*, no. 2, 10 yanvarya 1899, s. 51–53. (In Russian)

Екатеринославская жизнь (хроника за неделю). *Днепровская молва*, № 2, 10 января 1899, с. 51–53.

Ekaterinoslavskaya zhizn' (xronika za nedelyu). *Dneprovskaya molva*, no. 7, 14 fevralya, 1899, s. 52–53. (In Russian)

Екатеринославская жизнь (хроника за неделю). *Днепровская молва*, № 7, 14 февраля 1899, с. 52–53.

Ekaterinoslavskaya zhizn' (xronika za nedelyu). *Dneprovskaya molva*, no. 20, 26 maya 1899, s. 626–628. (In Russian)

Екатеринославская жизнь (хроника за неделю). *Днепровская молва*, № 20, 26 мая 1899, с. 626–628.

Ekaterinoslavskaya zhizn'. Pushkinskij prazdnik v Ekaterinoslave 26–27 maya 1899 goda. *Dneprovskaya molva*, no. 21, 30 maya 1899, s. 652–654. (In Russian)

Екатеринославская жизнь. Пушкинский праздник в Екатеринославе 26–27 мая 1899 года. *Днепровская молва*, № 21, 30 мая 1899, с. 652–654.

Evtushenko, A. *Yubilej kak sociokul'turnyj fenomen*. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata kul'turologii. Moskva, 2012. (In Russian)

Евтушенко, А. *Юбилей как социокультурный феномен*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата культурологии. Москва, 2012.

Feltcher, A. Public festivities and the making of a national poet: a case study of Alexander Pushkin's biography in 1899 and 1937. *European Review of History*, no. 19 (5), 2012, pp. 767–788.

Hajduk, O. Brians'kyj zavod: promyslovyj performans Dnipra. *Dnipro kul'tura*, 11 sichnia 2022, https://www.dnipro.lib.dp.ua/zavod_bryanskiy. Дата perehliadu: 12 travnia 2022. (In Ukrainian)

Гайдук, О. Брянский завод: промышленный перформанс Дніпра. *Дніпро культура*, 11 січня 2022, https://www.dnipro.lib.dp.ua/zavod_bryanskiy. Дата перегляду: 12 травня 2022.

Hendrix, H. Petrarch Commemorations 1804–1904. Nation-Building and Glocal Identities. In: J. Leerssen, A. Rigney (eds.), *Commemorating Writers in Nineteenth-Century Europe. Nation-Building and Centenary Fever*. Palgrave Macmillan, 2014, pp. 117–133.

Isaievych, Ya. Yuvilei mist: L'viv, Kyiv i zнову L'viv. *Problemy istorii Ukrainy: fakty, sudzhennia, poshuku*, вур. 16, 2007, s. 75–87. (In Ukrainian)

Ісаєвич, Я. Ювілеї міст: Львів, Київ і знову Львів. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*, вип. 16, 2007, с. 75–87.

К yubilejnym torzhestvam. *Yuzhnaia zarya*, no. 1976, 16 yanvarya 1914, s. 3. (In Russian)

К юбилейным торжествам. *Южная заря*, № 1976, 16 января 1914, с. 3.

К yubileyu Doma Romanovux. *Yuzhnaia zarya*, no. 1980, 20 yanvarya 1914, s. 4. (In Russian)

К юбилею Дома Романовых. *Южная заря*, № 1980, 20 января 1914, с. 4.

Khrystan, N. Mista Ukrainy ta ikh iuvilei v radians'kij istorychnij dumtsi. *Naukovyj visnyk Chernivets'koho universytetu imeni Yurii Fed'kovycha. Istoriia [The Journal of Chernivtsi National University. Series: History]*, no. 2, 2016, s. 122–128. (In Ukrainian)

Христан, Н. Міста України та їх ювілеї в радянській історичній думці. *Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича. Історія*, № 2, 2016, с. 122–128.

Kocherhin, I. Sviatkuvannia storichchia mista Katerynoslava iak element formuvannia impers'koi urbanistychnoi tradytsii. *Naukovi zapysky. Zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh ta aspirantiv*, вур. 18, 2009, s. 231–238. (In Ukrainian)

Кочергін, І. Святування сторіччя міста Катеринослава як елемент формування імперської урбаністичної традиції. *Наукові записки. Збірник наукових праць молодих вчених та аспірантів*, вип. 18, 2009, с. 231–238.

Kollmann, C. *Historische Jubiläen als kollektive Identitätskonstruktion. Ein Planungs- und Analyseraster*. Stuttgart, 2014.

Krupyanskij, V. *Vospominaniya pomeshhika Verxnedneprovskogo uезда Ekaterinoslavskoj gubernii kapitana ... ob uchastii ego v vojnax s Turciej i Franciej v period 1807–1814 gg.* Ekaterinoslav, 1912. (In Russian)

Крупянский, В. *Воспоминания помещика Верхнеднепровского уезда Екатеринославской губернии капитана ... об участии его в войнах с Турцией и Францией в период 1807–1814 гг.* Екатеринослав, 1912.

Kul'bach, O. Budynok orhannoi i kamernoї muzyky u Dnipri. *Dnipro kul'tura*, 2 liutoho 2021, https://www.dnipro.lib.dp.ua/Dom_organ_muzik. Data perehliadu: 12 travnia 2022. (In Ukrainian)

Кульбач, О. Будинок органної і камерної музики у Дніпрі. *Дніпро культура*, 2 лютого 2021, https://www.dnipro.lib.dp.ua/Dom_organ_muzik. Дата перегляду: 12 травня 2022.

L. A. Kasso o prazdnovanii v shkolax krest'yanskogo yubileya. *Russkaya pravda*, no. 1221, 19 yanvarya, 1911, s. 2. (In Russian)

Л. А. Кассо о праздновании в школах крестьянского юбилея. *Русская правда*, № 1221, 19 января, 1911, с. 2.

Leonova, O. Pershyj iuvilej Katerynoslava iak istoriohrafichne iavysche. *Istoriia i kul'tura Prydniprov'ia: Nevidomi ta malovidomi storinky [History and Culture of the Prydniprov'ia Region: Unknown and Little-Known Pages]*, no. 8, 2011, s. 193–201. (In Ukrainian)

Леонова, О. Перший ювілей Катеринослава як історіографічне явище. *Історія і культура Придніпров'я: Невідомі та маловідомі сторінки*, № 8, 2011, с. 193–201.

Lokot', F. *Stoletie Ekaterinoslavskoj klassicheskoj gimnazii 1805–1905. Kratkij istoricheskij ocherk*. Ekaterinoslav, 1908. (In Russian)

Локоть, Ф. *Столетие Екатеринославской классической гимназии 1805–1905. Краткий исторический очерк*. Екатеринослав, 1908.

Lupienko, A. Definitions and Theories of Public Sphere. *City: History, Culture, Society*, no. 8, 2020, pp. 97–116.

Mazanik, A. Kul'turnyj povorot i rossijskaya istoricheskaya urbanistika. V: A. Miller (red.), *Proshlyj vek*. Moskva, 2013, s. 223–240. (In Russian)

Мазаник, А. Культурный поворот и российская историческая урбанистика. В: А. Миллер (ред.), *Прошлый век*. Москва, 2013, с. 223–240.

Münch, P. *Jubiläum, Jubiläum. Zur Geschichte öffentlicher und privater Erinnerung*. Essen, 2005.

Novickij, Ya. Rasskazy deda Kravca. *Ekaterinoslavskij yubilejnij listok*, no. 23, 29 maya 1887, s. 217–220. (In Russian)

Новицкий, Я. Рассказы деда Кравца. *Екатеринославский юбилейный листок*, № 23, 29 мая 1887, с. 217–220.

Otte, T. Centenaries, Self-Historicization and the Mobilization of the Masses. In: T. Otte (ed.), *The Age of Anniversaries. The Cult of Commemoration, 1825–1925*. London and New York, 2018, pp. 1–35.

Portnov, A., Portnova, T. Stolica zastoya? Brezhnevskij mif Dnepropetrovska. *Neprikosnovennyj zapas [Untouchable Reserve]*, no. 5(97), 2014, s. 71–87. (In Russian)

Портнов, А., Портнова, Т. Столица застоя? Брежневский миф Днепропетровска. *Неприкосновенный запас*, № 5(97), 2014, с. 71–87.

Portnova, T. *Mis'ke seredovysche i modernizatsiia: Katerynoslav seredyny XIX — pochatku XX st.* Dnipropetrovsk, 2008. (In Ukrainian)

Портнова, Т. *Міське середовище і модернізація: Катеринослав середини XIX — початку XX ст.* Дніпропетровськ, 2008.

Ricciardelli, F. *The Journey of Faith: The Jubilee from it's Origin to the Present.* San José, 2000.

Rozhdestvenskij, A. *Kratkij istoricheskij ocherk 10-letnego suchestvovaniya Ekaterinoslavskogo 2-go ... real'nogo uchilishha: 1901–1911.* Ekaterinoslav, 1911. (In Russian)

Рождественский, А. *Краткий исторический очерк 10-летнего существования Екатеринославского 2-го ... реального училища: 1901–1911.* Екатеринослав, 1911.

Prazdnovanie 300-letiya Doma Romanovux. *Yuzhnaya zarya*, no. 1990, 2 fevralya 1914, s. 3. (In Russian)

Празднование 300-летия Дома Романовых. *Южная зоря*, № 1990, 2 февраля 1914, с. 3.

Programma prazdnovaniya stoletnyago yubileya g. Ekaterinoslava. *Ekaterinoslavskij yubilejnyj listok*, no. 12, 3 maya 1887, s. 102–103. (In Russian)

Программа празднования столетнего юбилея г. Екатеринослава. *Екатеринославский юбилейный листок*, № 12, 3 мая 1887, с. 102–103.

Savenko, A. 1812 god i nashe vremya. *Russkaya pravda*, no. 1667, 24 iyulya 1912, s. 1–2. (In Russian)

Савенко, А. 1812 год и наше время. *Русская правда*, № 1667, 24 июля 1912, с. 1–2.

Silvanovych, S. Formuvannia miskoho panteonu Katerynoslava u druhii polovyni XIX — na pochatku XX st. (za materialamy periodychnykh dovidkovo-statystychnykh vydan). V: V. Kravchenko, S. Posokhov (red.), *U poshukakh oblychchia mista: Praktyky samoreprezentatsii mist Ukrainy v industrial'nu ta postindustrial'nu dobu.* Kharkiv, 2021, s. 312–329. (In Ukrainian)

Сільванович, С. Формування міського пантеону Катеринослава у другій половині XIX — на початку XX ст. (за матеріалами періодичних довідково-статистичних видань). В: В. Кравченко, С. Посохов (ред.) *У пошуках обличчя міста: Практики саморепрезентації міст України в індустріальну та постіндустріальну добу.* Харків, 2021, с. 312–329.

Shandra, V. Ukrainiske misto u skladі Rosiiskoi imperii XIX st.: ohliad suchasnoi vitchyznianoі istoriohrafii. V: O. Reient (red.), *Vid muriv do bul'variv: tvorennia modernoho mista v Ukraini (kinets' XVIII – pochatok XX st.)*. Kyiv, 2019, s. 10–26. (In Ukrainian)

Шандра, В. Українське місто у складі Російської імперії XIX ст.: огляд сучасної вітчизняної історіографії. В: О. Реєнт (ред.), *Від мурів до бульварів: творення модерного міста в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.)*. Київ, 2019, с. 10–26.

Silvanovych, S. (a). Pidkhody do vuvchennia iuvileiv v suchasnij ukrains'kij istoriohrafii. “Dniprov's'ki istorichni chytannia”: *Materialy Vseukrains'koi students'koi naukovopraktychnoi konferentsii (20–21 kvitnia 2023 r.)*. Dnipro, 2023, s. 81–85. (In Ukrainian)

Сільванович, С. (а). Підходи до вивчення ювілеїв в сучасній українській історіографії. «Дніпровські історичні читання»: *Матеріали Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (20–21 квітня 2023 р.)*. Дніпро, 2023, с. 81–85.

Silvanovych, S. (b). Shevchenkiv mif u miskomu publichnomu prostori Katerynoslava kintsia XIX – pochatku XX st. *Ukraine Historical Journal*, no. 2 (569), 2023, s. 79–95. (In Ukrainian)

Сільванович, С. (б). Шевченків міф у міському публічному просторі Катеринослава кінця XIX – початку XX ст. *Український історичний журнал*, № 2 (569), 2023, с. 79–95.

Stoletie Otechestvennoj vojny. Poryadok prazdnovaniya v g. Ekaterinoslave. *Russkaya pravda*, no. 1693, 25 avgusta 1912, s. 3. (In Russian)

Столетие Отечественной войны. Порядок празднования в г. Екатеринославе. *Русская правда*, № 1693, 25 августа 1912, с. 3.

Uortman, R. *Scenarii vlasti. Mif i ceremoniya russkoj monarxii. Tom 2: Ot Aleksandra II do otrecheniya Nikolaya II*. Per. s angl. Moskva, 2014. (In Russian)

Уортман, Р. *Сценарии власти. Миф и церемония русской монархии. Том 2: От Александра II до отречения Николая II*. Пер. с англ. Москва, 2014.

Vereitenova, T. Prazdnik kak fenomen i koncept antropologii kul'tury. *Nauka. Iskusstvo. Kul'tura, [Science. Arts. Culture]*, no. 4(8), 2015, s. 150–167. (In Russian)

Верейтенова, Т. Праздник как феномен и концепт антропологии культуры. *Наука. Искусство. Культура*, № 4(8), 2015, с. 150–167.

Vladimirov, M. *Pervoe stoletie g. Ekaterinoslava 1787 – 9 maya – 1887*. Ekaterinoslav, 1887. (In Russian)

Владимиров, М. *Первое столетие г. Екатеринослава 1787 – 9 мая – 1887*. Екатеринослав, 1887.

Xronika. *Ekaterinoslavskij yubilejnyj listok*, № 13, 5 maya 1887, s. 142. (In Russian)

Хроника. *Екатеринославский юбилейный листок*, № 13, 5 мая 1887, с. 142.

Хроника. *Ekaterinoslavskij yubilejnyj listok*, № 15, 9 мая 1887, с. 238. (In Russian)

Хроника. *Екатеринославский юбилейный листок*, № 15, 9 мая 1887, с. 238.

Yubilejnye torzhestva v Ekaterinoslave. *Russkaya pravda*, № 1695, 28 avgusta 1912, s. 4–5. (In Russian)

Юбилейные торжества в Екатеринославе. *Русская правда*, № 1695, 28 августа 1912, с. 4–5.

Zhurba, O. Istoriiia Katerynoslavs'koi istoriohrafii XIX – pochatku XX stolittia. *Universum Historiae et Archeologiae [Universum of History and Archeology]*, no. 2, 2019, s. 214–222. (In Ukrainian)

Журба, О. Історія Катеринославської історіографії XIX – початку XX століття. *Universum Historiae et Archeologiae*, № 2, 2019, с. 214–222.

Zvidomlennia pro diial'nist' Yuvilejnoho Shevchenkovoho komitetu v Katerynoslavi. Katerynoslav, 1915. (In Ukrainian)

Звідомлення про діяльність Ювілейного Шевченкового комітету в Катеринославі. Катеринославі, 1915.

Serhii Silvanovych

MA student in History

Oles Honchar Dnipro National University

72 Gagarin Av., 49010, Dnipro, Ukraine

Email: detegulaga23@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5906-6333>

URBAN ANNIVERSARY CULTURE IN KATERYNOSLAV, LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

The article analyzes the culture of anniversaries and jubilees in Katerynoslav around the turn of the 20th century. Anniversary culture is defined by the author as a set of forms and norms for celebration of anniversaries and jubilees, used by society to develop a symbolic, ordered image of the past within the framework of a particular ideological discourse. The main criteria for the selection of events for analysis were their public appeal and engagement with the collective memory of the urban community. The case studies include one municipal anniversary (100th anniversary of the founding

of Katerynoslav), two personal (100th anniversary of the death of A. Pushkin and 100th anniversary of the death of T. Shevchenko), and two historical (100th anniversary of the 'Patriotic War of 1812' and 300th anniversary of the House of Romanov). The study locates the anniversary at the intersection of the culture of urban leisure (anniversary as celebration) and historical culture (anniversary as commemoration). The author sets out to identify the public actors behind the organization of anniversary events; the composition and reaction of the audience; and the typical and unique in the program of celebrations. The purpose of the study is to trace, based on the analysis of the chosen varieties of the public anniversary, the changes in the latter's function and role in the urban space of Katerynoslav. The study shows that, regardless of the type, the public anniversary was a powerful factor of horizontal (committees, societies) and vertical (spectators, participants) group interaction in a city with a dynamic ethno-confessional composition of the population. Furthermore, anniversaries served as catalysts for addressing the community's needs and enacting its values. In the urban space of late 19th-century Katerynoslav, the anniversary scenario was designed to perform, along with a commemorative function, the function of cultural and moral enlightenment. That is why celebrations were accompanied by the opening of libraries, schools, literary societies, and shelters for the poor. In the early years of the 20th century, on the other hand, the anniversary became a tool of cultural nationalism, expected to stimulate the feelings of patriotism and loyalty to national values. Universal for anniversary culture during the entire period under study was a desire to expand the space of celebration, regardless of social and religious boundaries. One consequence of this aspiration was an increased demand for popular historical knowledge among the urban residents and educated public.

Keywords: history of Ukraine, late 19th to early 20th centuries, Katerynoslav, public sphere, urban history, historical culture, anniversary.

Текст надійшов до редакції 11.03.2024.

The text was received by the editors 11.03.2024.

Текст затверджено до друку 18.05.2024.

The text is recommended for printing 18.05.2024.